

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

РАКІТЯНСЬКА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 378: [37.011. 3-051:78] (043.3)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В УНІВЕРСИТЕТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано у Криворізькому державному педагогічному університеті,
м. Кривий Ріг.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПН України
Сисосва Світлана Олександрівна,
Національна академія педагогічних наук України,
відділення загальної педагогіки та філософії освіти,
академік – секретар.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Олексюк Ольга Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри музикознавства та музичної
освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Гузій Наталія Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор кафедри
теоретичної та консультативної психології;

доктор педагогічних наук, професор
Матвєєва Ольга Олександрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С.Сковороди, професор
кафедри музично-інструментальної підготовки
вчителя.

Захист відбудеться 02 березня 2021 року о 10 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26. 133. 06 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б та на сайті kubg.edu.ua).

Автореферат розіслано « ____ » січня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.В. Братко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах глобалізації, глибинних трансформацій в усіх сферах життя українського суспільства особливого значення набуває духовно-моральний розвиток людини, забезпечення оптимального співвідношення у людській свідомості й діяльності мислення та переживання, розуму і почуттів. Формуванню таких якостей людини сприяє емоційний інтелект – феномен, який із кінця ХХ століття став предметом наукового дослідження вчених усього світу. Широкий спектр прояву емоційного інтелекту сприяє гармонізації внутрішнього стану людини, регуляції соціально-комунікативної взаємодії, успішному функціонуванні в соціумі. Саме тому розвиток емоційного інтелекту вчителя, як провідника позитивних змін у суспільстві, постає актуальною проблемою сучасності.

Особливого значення формування емоційного інтелекту набуває для майбутнього вчителя музичного мистецтва, оскільки музика, як вид людської комунікації, відрізняється особливо вираженою духовно-емоційною змістовністю та внутрішньодіалоговим характером пізнання. Її можна розглядати як ефективний засіб формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва в університеті, гармонізації його професійно-моральної самосвідомості, становлення й розвитку гуманістично спрямованої педагогічної діяльності й міжособистісної педагогічної взаємодії.

Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва ґрунтується на положеннях законодавчих і нормативно-правових документів про освіту, зокрема: Закону України «Про вищу освіту» (2014), Закону України «Про освіту» (2017), Закону України «Про загальну середню освіту» (2019), Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018), Концепції «Нова українська школа» (2016), Державного стандарту початкової освіти (2018), Державного стандарту загальної середньої освіти (2011), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» (2011), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах і Комплексної програми художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах (2004).

Проблема професійної підготовки учителів перебуває в полі актуальних педагогічних досліджень вітчизняних науковців, зокрема такі її аспекти: філософія педагогічної освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк), філософсько-освітні парадигми в системі вищої освіти (М. Євтух, Д. Корчевський, А. Хоменко), неперервна професійна освіта вчителя (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва), теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів (Н. Гузій, О. Дубасенюк, В. Желанова, О. Матвієнко), компетентісно зорієнтована професійно-педагогічна освіта (Г. Беленька, Н. Батечко, М. Братко, В. Луговий, Л. Хоружа), адаптивне навчання майбутніх учителів професії вчителя (В. Бондар, В. Семиченко), інноваційні технології в освітньому процесі закладів вищої освіти (Р. Гуревич, М. Чепіль).

Дослідження проблеми професійної підготовки вчителів зарубіжними науковцями представлені такими напрямами: філософія і методологія освіти (Л. Ліпська, В. Шадріков), розвивальний потенціал сучасної освіти (Н. Бордовська, А. Реан, Н. Талізін), дидактичні основи професійної підготовки вчителів (Ю. Бабанський, В. Біблер, І. Лернер, М. Скаткін), поліпарадигмальність в освіті (Н. Агапова, Н. Савотіна, Є. Шиянов, І. Шляхова).

Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей розкрито у працях українських учених, зокрема: філософія мистецької освіти (О. Пономарьова, О. Рудницька), теоретико-методичні основи професійної підготовки вчителів мистецьких дисциплін (Л. Кондрацька, С. Коновець, В. Орлов, О. Реброва, О. Шевнюк), модернізація й інноваційні підходи в мистецькій освіті (О. Олексюк, Г. Падалка, А. Растригіна, О. Щолокова).

Завдяки науковим доробкам вітчизняних науковців досліджено різні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, а саме: історія становлення та розвитку музично-педагогічної освіти (О. Михайліченко, Г. Ніколаї, Н. Овчаренко, В. Черкасов); концептуальні моделі професійної підготовки вчителя музичного мистецтва (О. Єременко, Т. Пляченко, Є. Проворова); специфіка фахової підготовки вчителя музичного мистецтва (Н. Сегеда, Т. Стратан-Артишкова, М. Ткаченко, В. Тушева); неперервна педагогічна освіта вчителя музичного мистецтва (А. Козир, Н. Попович); концептуальні засади гуманістично орієнтованої музичної освіти (Л. Василенко, С. Горбенко); забезпечення якості професійної підготовки фахівців у системі вищої музично-педагогічної освіти (О. Матвєєва, Н. Мозгальова); професійна підготовка вчителя музичного мистецтва до музично-педагогічної діяльності (А. Болгарський, Т. Бодрова, О. Комаровська, О. Лобова, Л. Масол, О. Ростовський, Т. Турчин).

У дослідженнях зарубіжних науковців професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва висвітлена за такими напрямами: аксіологічна підготовка вчителя музики (А. Щербакова), становлення світоглядних переконань вчителя музики в процесі професійної підготовки (Б. Целковніков), професійна підготовка майбутнього вчителя музики до музично-педагогічної діяльності в закладі загальної середньої освіти (Є. Абдуллін, О. Ніколаєва, Л. Школяр).

У контексті дослідження обраної проблеми важливим є науковий доробок вітчизняних дослідників у галузі музикознавства (А. Іваницький, Л. Кияновська, Л. Корній, О. Маркова, С. Павлишин, Л. Проців), музичної психології (Л. Виготський, О. Костюк); наукові праці зарубіжних учених із філософії мистецтва (М. Каган, Л. Столович), музикознавства (В. Асаф'єв, М. Каган, В. Медушевський, С. Скребков, В. Холопова), музичної психології (Б. Теплов).

Формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті потребує звернення до теорії емоційного інтелекту, основні положення якої пов'язані з гармонізацією емоційного й інтелектуального в людині. Концептуальні засади теорії емоційного інтелекту розроблені американськими й ізраїльськими дослідниками, відповідно до яких феномен емоційного інтелекту ідентифікується як особливий вид інтелекту в контексті загальної проблеми психології особистості і вивчається як: сукупність когнітивних здібностей, що

забезпечують сприйняття, оброблення та використання емоційної інформації у мисленні й діяльності (Дж. Майер (J. Mayer), П. Селовеї (P. Salovey)), антипод алекситимії в процесах психоемоційної саморегуляції (П. Сифнеос (P. Siffness)), складова теорії множинного інтелекту (Г. Гарднер (H. Gardner)), комплекс неінтелектуальних здібностей, що забезпечують життєвий успіх (Д. Векслер (D. Wechsler)), особистісна якість, яка сприяє професійному, кар'єрному зростанню впродовж життя (Д. Гоулман (D. Goleman)), сукупність некогнітивних здібностей й особистісних рис, що визначають ефективність соціальної взаємодії та адаптації в соціумі (Р. Бар-Он (R. Bar-On)), емоційна компетентність, що сприяє психоемоційній саморегуляції (М. Зайднер (M. Zeidner)).

Наукові дослідження феномену емоційного інтелекту також пов'язані з розробленням та обґрунтуванням зарубіжними дослідниками його теоретичних моделей: модель когнітивних здібностей (Дж. Майер (J. Mayer), П. Селовеї (P. Salovey)), змішана модель, що об'єднує когнітивні здібності з особистісними якостями (Д. Гоулман (D. Goleman)), змішана модель некогнітивних здібностей й особистісних рис (Р. Бар-Он (R. Bar-On)), двокомпонентна модель (внутрішньоособистісного та міжособистісного) емоційного інтелекту (Д. Люсін, М. Манойлова), синтетична модель емоційного інтелекту (І. Андреева) та методик вимірювання емоційного інтелекту (Дж. Майер (J. Mayer), П. Селовеї (P. Salovey), Д. Карузо (D. Caruso)), І. Андреева, Д. Люсін, О. Орел, О. Сергієнко, Н. Холл).

Провідні ідеї теорії емоційного інтелекту ґрунтуються на наукових дослідженнях зарубіжної та вітчизняної психології початку ХХ ст., зокрема: теорії соціального інтелекту Е. Торндайка (E. Thorndike), концепції «практичного інтелекту» Р. Стенберга (R. Stenberg), когнітивної теорії емоцій Р. Лазаруса (R. Lazarus), концепції «емоційної думки» Р. Липера (R. Leeper) та «емоційного мислення» Г. Майєра (G. Mayer); ученнях про «сміслові переживання» Л. Виготського, «емоційність регуляції мислення» О. Леонтьєва, єдність афективно-когнітивної сфери С. Рубінштейна.

Сучасні дослідження феномену емоційного інтелекту зарубіжні науковці здійснюють на засадах метакогнітивної психології й регулятивно-синтетичної парадигми (А. Карпов), концепції соціального інтелекту особистості (Д. Ушаков). Проблематика наукових досліджень пов'язана переважно з вивченням сутності, якісних характеристик і структурно-функціональної будови феномену емоційного інтелекту, зокрема: життєвого ресурсу дорослих (Т. Кісільова), складової психологічної культури особистості (Т. Маняніна), особистісної якості у молодшому, підлітковому та юнацькому віці (О. Айгунова, Ю. Давидова, Л. Вахрушева, К. Кузнецова). Також зарубіжними науковцями досліджується роль емоційного інтелекту в професійній діяльності (О. Савенков, Л. Нарікбаєва), соціально-психологічній адаптації молодих фахівців (Т. Панкова), особистісній регуляції прийняття рішення (Є. Краснов), професійній підготовці майбутніх фахівців-психологів (І. Мещерякова), управлінській діяльності (А. Петровська, Л. Полянова), бізнес-сфери (К. Шваб (K. Schwab), К. Флемінг (C. Fleming), С. Бонессо (S. Bonesso), М. Кожевнікова, О. Хлевна)).

У зарубіжній психолого-педагогічній думці емоційний інтелект досліджується в структурі професійних якостей учителя, зокрема як компонент професійної культури (І. Андреева, Д. Гоулман), емоційної саморегуляції й подолання синдрому психоемоційного вигорання (М. Голубева, А. Ларіна, Т. Солодкова), акмеологічного розвитку (М. Манойлова), неперервної професійної освіти (Є. Почтарьова).

Формування емоційного інтелекту фахівців художньо-творчої сфери пов'язується переважно з проблемами: психології музичної освіти, антропологічної концепції музичної свідомості (А. Торопова, В. Рева), розвитку емоційного інтелекту засобами музики (В. Петрушин, Н. Рибаківа), розвитку емоційно-комунікативної здатності як базової в структурі емоційного інтелекту фахівця художньо-творчої сфери (Т. Князева), художнього спілкування як форми обміну емоційною інформацією (Н. Гільманова).

Отримавши широке визнання у світовій практиці, зокрема і освітянській, основні положення теорії емоційного інтелекту суголосні з новітніми орієнтирами національної освітньої політики України в контексті реформаторських змін та інтеграційних процесів, які відбуваються у світовому культурно-освітньому просторі.

В останні роки феномен емоційного інтелекту активно досліджується українськими вченими переважно в галузі теоретичної й практичної психології. У контексті загальної проблематики психології особистості емоційний інтелект вивчається як: аспект виявлення внутрішнього світу особистості, що відображає міру розумності у ставленні її до себе і світу (Е. Носенко); чинник конструювання власної емоційної сфери й персонального життєздійснення (Є. Карпенко), регуляції емоційно-мотиваційної сфери особистості (К. Параскевова) та запобігання інформаційному стресу (С. Бойко); особистісна детермінанта поведінки, що виявляється в стресозахисній та адаптивній функціях (Н. Коврига); механізм впливу на успішність життєдіяльності особистості (А. Четверик-Бурчак); соціальна здібність (О. Власова, В. Романова); засіб успішної особистісної самореалізації (І. Філіппова).

У системі професійної підготовки фахівців емоційний інтелект досліджується як чинник: професіоналізації спеціалістів гуманітарного профілю (О. Верітова, Ж. Вірна, В. Зарицька), професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій (Ю. Бреус, Я. Куценко), майбутніх психологів (О. Амплєєва, М. Журавльова), майбутніх фахівців управління повітряним рухом (Т. Хілл) та управлінської професійної діяльності (А. Марченко); соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища (С. Дерев'яно) та складова комунікативної компетентності студентів (О. Милославська); ментальна основа педагогічної діяльності та професійного самовдосконалення викладача вищої школи (Г. Цветкова). У системі загальної середньої освіти досліджуються вікові та психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів (М. Шпак), старшокласників (І. Опанасюк), осіб юнацького віку (О. Бантишева).

Водночас теоретичний аналіз наукових досліджень засвідчив, що теорія і практика формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті ще не були предметом цілісного наукового дослідження. Не вивчалися особливості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва як особистісно-професійної якості, зокрема його структура, критерії сформованості,

концептуальні підходи, модель та організаційно-методичні засади формування у процесі фахової підготовки.

Актуальність дослідження обраної проблеми підсилюється наявною низкою суперечностей між:

- суспільним запитом щодо забезпечення високого рівня професійної підготовки вчителів музичного мистецтва як компетентних фахівців з гуманним, кордоцентричним, емоційно-інтелектуальним потенціалом та реальним станом їх професійної підготовки;

- необхідністю модернізації системи музично-педагогічної освіти в контексті світових освітніх тенденцій, інтеграційних процесів у міжнародне культурно-освітнє співтовариство та недостатнім обґрунтуванням концептуальних і організаційно-методичних засад гуманізації професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва;

- сучасними вимогами до конкурентоспроможності фахівців, формування в них компетентностей та найбільш затребуваних ринком праці особистісних якостей, зокрема, емоційного інтелекту, і недостатньою орієнтованістю традиційної моделі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на його формування;

- завданнями Нової української школи, зокрема, формування емоційного інтелекту учнів, та неготовністю майбутніх учителів музичного мистецтва до практичної реалізації цього процесу в умовах закладів загальної середньої освіти;

- потребою застосування емоційно-інтелектуально спрямованих змісту, форм і методів у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва та недостатньою розробленістю змістово-процесуальної складової цього процесу.

Соціальна значущість духовно-морального розвитку учнівської молоді, практичної реалізації засадничих положень Концепції «Нова українська школа», значення емоційного інтелекту для професійної діяльності вчителя музичного мистецтва, недостатнє теоретичне розроблення проблеми та її практичне впровадження, зумовили актуальність теми дисертаційного дослідження: **«Теорія і практика формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету «Теорія і практика професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва в умовах освітньої євроінтеграції» (реєстраційний номер 0120U100785 від 18.02.2020 р.).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Криворізького державного педагогічного університету (протокол № 10 від 12 квітня 2018 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 3 від 29 травня 2018 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті.

Предмет дослідження – формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті.

Мета дослідження – на основі цілісного наукового аналізу професійної підготовки та професійної діяльності учителів музичного мистецтва обґрунтувати теоретико-методологічні та організаційно-методичні засади формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті.

Відповідно до об'єкта, предмета й мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми у педагогічній теорії та практичній діяльності закладів вищої освіти України та за кордоном.

2. Здійснити історико-філософський аналіз поняття «емоційний інтелект» у контексті висвітлення емоційно-інтелектуального дискурсу історії світового музичного мистецтва.

3. Розробити концепцію дослідження формування емоційного інтелекту у майбутніх учителів музичного мистецтва.

4. Визначити структуру емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва та критерії його сформованості.

5. Обґрунтувати концепцію формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті.

6. Розробити модель формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки.

7. Обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити організаційно-методичні засади формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті.

8. Створити навчально-методичне забезпечення формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення та висновки: сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк), зокрема, філософії мистецтва (М. Каган, Л. Столович) та філософії мистецької освіти (О. Рудницька); неперервної педагогічної освіти (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва); педагогічної діяльності вчителя (В. Бондар, М. Фіцула); професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі (Н. Батечко, С. Вітвицька, Н. Гузій, О. Дубасенюк, В. Желанова, Л. Хоружа); загальної психології (Л. Виготський, О. Власова, Є. Ільїн, О. Леонт'єв, Б. Ломов, С. Рубінштейн); музичної психології (О. Костюк, Б. Теплов); музичної антропології (Л. Кондрацька, А. Торопова); культурологічних засад музичного мистецтва (Б. Асаф'єв, Д. Кірнарська, О. Маркова, В. Медушевський, С. Скребков, В. Холопова); науково-теоретичних основ музично-педагогічної освіти (О. Олексюк, Г. Падалка, А. Растрігіна, О. Щолокова); історії розвитку музично-педагогічної освіти (Н. Овчаренко, О. Михайліченко, Г. Ніколаї, В. Черкасов); неперервної освіти вчителя музичного мистецтва (А. Козир, Н. Попович); професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва (О. Єременко, О. Матвєєва, Н. Мозгальова, Т. Пляченко, Є. Проворова, В. Тушева, Б. Целковніков, А. Щербакова); фахової підготовки вчителя музичного мистецтва

(Г. Василенко, Н. Сегеда, Т. Стратан-Артишкова); професійної підготовки вчителя музичного мистецтва до музично-педагогічної діяльності (О. Комаровська, О. Лобова, О. Ростовський, Т. Турчин, Л. Школяр); теорії емоційного інтелекту (Р. Бар-Он (R. Bar-On), Дж. Майер (J. Mayer), П. Селовей (P. Salovey), Д. Карузо (D. Caruso), В. Зарицька, А. Карпов, Є. Карпенко, Е. Носенко, Д. Ушаков, М. Шпак)); формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя (І. Андреева, Д. Гюлман (D. Goleman)); акмеологічного розвитку емоційного інтелекту вчителя (М. Манойлова); формування емоційного інтелекту фахівців художньо-творчих спеціальностей (В. Петрушин, Н. Рибаківа).

Методологічна основа дослідження визначена на філософському, загальнонауковому, конкретнауковому та технологічному рівнях. На *філософському рівні* – положення філософії про природу, сутність людини, її розвиток, саморозвиток й самовдосконалення; єдності теорії та практики; активної діяльності людини як суб'єкта пізнавального процесу; цінності досягнення особистісного та професійного зростання. На рівні *загальнонаукової методології* – парадигми професійно-педагогічної освіти в умовах світових тенденцій глобалізації й інтеграції; сучасні концепції антропологізації, гуманізації, гуманітаризації освіти, неперервного особистісно-професійного розвитку; методологічні підходи (поліпарадигмальний, міждисциплінарний та системний) дослідження професійної підготовки; загальнопедагогічні принципи професійної підготовки; теоретичні засади забезпечення якості вищої освіти педагогічних працівників; на рівні *конкретнаукової методології* – теоретичні положення щодо змісту сучасної професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті формування їх емоційного інтелекту; наукові підходи до моделювання особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки; спеціальні принципи формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки; теоретичні положення педагогічної діагностики якості у сфері музично-педагогічної освіти. На *технологічному рівні* – система методів формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки; методи й форми реалізації організаційно-методичних засад формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті; методи дослідження й оцінювання рівня сформованості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті.

Концепція дослідження. Провідна концептуальна ідея дослідження формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва полягає в тому, що обрана проблема є міждисциплінарною, а її дослідження потребує знань із різних наукових галузей, а саме: педагогіки, психології, філософії, естетики, релігієзнавства, історії, музикознавства. Дослідження формування емоційного інтелекту у майбутніх учителів музичного мистецтва має здійснюватися на засадах таких підходів, що забезпечують цілісність вивчення досліджуваної проблеми, розуміння цього процесу як багатовекторного і багатофункціонального. Такими підходами є: поліпарадигмальний, міждисциплінарний та системний.

Поліпарадигмальний підхід використовувався з метою комплексного застосування провідних ідей таких освітніх парадигм, як: *когнітивно-інформаційна* (оволодіння системою знань, умінь з основ теорії емоційного інтелекту в процесі фахової підготовки), *компетентнісна* (обґрунтування емоційного інтелекту як сукупності психічних здібностей, що становлять особистісну складову професійної компетентності вчителя музичного мистецтва і розглядаються метою й результатом фахової підготовки), *гуманістична* (визнання суб'єктності студента, надання йому можливостей для самопізнання, самоактуалізації й самореалізації в емоційно-інтелектуальному аспекті), *культурологічна* (оволодіння в процесі фахової підготовки емоційним інтелектом як «культурним інтелектом» (І. Андреева), що є показником загальної та професійної культури: культури почуттів, культури мислення, культури поведінки й соціальної взаємодії та міжособистісного спілкування).

Міждисциплінарний підхід дозволив дослідити особливості феномену «емоційний інтелект учителя музичного мистецтва» в різних аспектах: філософському (конкретизація філософського змісту проблеми буття людини, її сутнісних, духовних сил: відчувати, мислити, пізнавати навколишній світ); релігійнознавчому (еволюція релігійних вірувань, пов'язана із раціональним та ірраціональним мисленням людини в її духовному зростанні); психологічному (взаємозв'язок когнітивної та емоційно-афективної сфер психіки); естетичному (формування людської чуттєвості засобами музичного мистецтва); педагогічному (формування особистісно-професійної, інтегральної, кордоцентрично спрямованої якості вчителя музичного мистецтва як складової його професійної компетентності, загальної й професійної культури); музикознавчому (розвиток здатності майбутнього вчителя музичного мистецтва сприймати й інтерпретувати музичний твір в антропологічному контексті).

Системний підхід уможливив розглянути процес формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва як цілісну педагогічну систему, системоутворювальними чинниками якої є мета і результат; проаналізувати емоційний інтелект учителя музичного мистецтва як предмет системного дослідження: розкрити його зміст з позиції системної будови, її функціонування та розвитку; виокремити складові-підсистеми як компоненти структури емоційного інтелекту, що характеризуються внутрішніми зв'язками й утворюють нову цілісно-системну якість; розробити модель формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки, що забезпечує єдність і цілісність її складових. Сукупність та інтеграція цих підходів забезпечують комплексність вивчення обраної проблеми.

Методи дослідження. Задля досягнення мети та розв'язання окреслених завдань було використано комплекс загальнонаукових методів: *теоретичних* – аналіз, синтез, порівняння для вивчення філософських, психолого-педагогічних, мистецтвознавчих досліджень, нормативних документів, а також реального стану дослідженості обраної проблеми з метою встановлення рівня її теоретичного і практичного розв'язання; історико-філософський аналіз для дослідження становлення поняття «емоційний інтелект», передумов його виникнення та етапів

розвитку; ретроспективний аналіз історії світового музичного мистецтва в емоційно-інтелектуальному дискурсі; узагальнення для формування наукового апарату, формулювання базових понять, визначення основних напрямів і розроблення концепції дослідження проблеми формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті; системно-структурний для обґрунтування компонентної структури емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва; порівняльний аналіз теоретичних підходів для визначення й обґрунтування концепції формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті; моделювання для розроблення й обґрунтування моделі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва щодо формування емоційного інтелекту; комплексний аналіз змісту, форм й методів фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва з метою розроблення організаційно-методичних засад формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва; прогнозування для визначення напрямів модернізації фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва щодо формування емоційного інтелекту; *емпіричних* – діагностування, анкетування, тестування, інтерв'ювання, опитування, бесіду; педагогічний експеримент для підтвердження ефективності розроблених організаційно-методичних засад і моделі формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки; *математичної статистики* для кількісної і якісної обробки результатів педагогічного експерименту; відображення результатів експерименту у графічних формах й таблицях.

Експериментальна база дослідження: факультети мистецтв, дошкільної та технологічної освіти, психолого-педагогічний факультет Криворізького державного педагогічного університету, факультет мистецтв Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, педагогічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, факультет мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, мистецький факультет Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. У проведенні педагогічного експерименту взяли участь 1415 студентів, 34 викладача закладів вищої освіти, 172 учителі музичного мистецтва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше обґрунтовано структуру емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, яка містить дві складові: особистісно-інтроверсійну та міжособистісно-екстраверсійну; визначено компоненти особистісно-інтроверсійної складової (мотиваційно-цільовий, перцептивно-інтонаційний, емоційно-ідентифікаційний, герменевтично-ціннісний, рефлексивно-регулюючий, особистісно-оптимістичний) та міжособистісно-екстраверсійної складової (невербально-комунікативний, когнітивно-інтерпретаційний, кордоцентричний, педагогічно-артистичний, професійно-адаптивний); визначено критерії сформованості емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва (інтроверсійний, екстраверсійний) та показники їх прояву; розроблено концепцію та модель формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки (блоки моделі:

цільовий, концептуальний, змістово-процесуальний, критеріально-оцінювальний, результативний); виокремлено особливості формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва (усвідомлення музичної інтонаційності як способу звуко-мовного самовираження, емоційно-інтелектуального осмислення музичного твору для створення власної інтерпретації його образного смислу, сприймання й інтерпретації музичного твору в антропологічному контексті); обґрунтовано доцільність уведення кордоцентричності до структури емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва; проаналізовано історію світового та українського музичного мистецтва в контексті взаємозв'язку емоційного й раціонального за ознакою пріоритетно-паритетного; розроблено синхронічний метод вивчення історії музичного мистецтва та метод аналізу-інтерпретації музичного твору в антропологічному контексті; *удосконалено* зміст, форми, методи, навчально-методичне забезпечення фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; зміст навчальних програм з фахових дисциплін, різних видів педагогічної практики, науково-дослідницької роботи; *подальшого розвитку* набули положення щодо гуманізації професійної музично-педагогічної освіти в умовах інтеграції до європейського освітнього простору; визначення сутності та змісту емоційного інтелекту; технології реалізації у процесі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва наукових підходів, зокрема, поліпарадигмального, міждисциплінарного, системного.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у здійсненні міждисциплінарного аналізу становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект», дослідженні його в історико-філософському, релігійнознавчому, естетичному, психологічному, педагогічному й музикознавчому аспектах; встановленні його онтологічних коренів і конкретно-історичної зумовленості; обґрунтуванні теоретичної сутності поняття «емоційний інтелект учителя музичного мистецтва», яке розуміється як особистісна, професійно значуща, інтегральна якість фахівця, що відображає особистісно-інтроверсійну та міжособистісно-екстраверсійну здатності: сприймати, аналізувати й інтерпретувати музичний твір як повідомлену композитором у процесі невербальної комунікації емоційну інформацію про власні, внутрішні емоційно-життєві переживання; розуміти та контролювати як власні емоційні переживання, так і емоційні переживання інших осіб для регуляції міжособистісної взаємодії, надання їй позитивно-оптимістичного спрямування; теоретичному обґрунтуванні складових і компонентів структури емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, блоків моделі та критеріально-оцінювальної бази фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва щодо формування емоційного інтелекту; класифікації методів формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблено і впроваджено в процес фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва: вибіркочну навчальну дисципліну «Теорія і методика формування емоційного інтелекту»; збагачено темами емоційно-інтелектуальної спрямованості змістові модулі фахових навчальних дисциплін таких як: «Загальна теорія музики»; «Історія музики»; «Народознавство та музичний фольклор України»; «Методика музичного

виховання»; «Хорознавство та практикум роботи з хором»; «Художня культура та методика її викладання»; «Оркестровий клас»; «Хоровий клас»; «Хорове диригування»; «Вокальний клас»; «Музичний інструмент»; «Методологія музичної освіти»; розширено тематику курсових робіт із фахових дисциплін та методики музичного виховання, кваліфікаційних завдань та магістерських робіт зі спеціальності «Музичне мистецтво» за рахунок введення тем емоційно-інтелектуального змісту; доповнено завданнями емоційно-інтелектуального спрямування різні види педагогічної практики (навчальної, психолого-педагогічної, літньої педагогічної практики в дитячих оздоровчих таборах, виробничої педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти та асистентської практики в закладах вищої освіти).

Розроблено для студентів і викладачів мистецьких та психолого-педагогічних факультетів університетів і впроваджено у професійну підготовку здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів спеціальностей 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво), 024 Хореографія, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 053 Психологія, 231 Соціальна робота методичні рекомендації «Теоретичні і практичні аспекти формування емоційного інтелекту особистості», авторську монографію «Формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва: теорія та практика», навчально-методичний посібник «Педагогічний аспекти», методичні рекомендації з педагогічної практики у початковій та методичний аспекти», методичні рекомендації з педагогічної практики у початковій та основній школі; інструктивно-методичні матеріали до виконання курсової роботи з дисципліни «Методика музичного виховання», тестові завдання для перевірки знань студентів, хрестоматію з музично-ілюстративного матеріалу до уроків музики у 1–4 класах.

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти для розроблення освітньо-професійних і навчальних програм, навчальних та навчально-методичних посібників, навчально-методичних комплексів, методичних рекомендацій з фахових дисциплін, педагогічної практики, науково-дослідної роботи студентів зазначених спеціальностей; учителями закладів загальної середньої освіти, педагогічними працівниками та викладачами системи підвищення кваліфікації.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 09/1-309/3 від 19.06.2020), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського (довідка № 60 від 23.06.2020), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-410 від 26.06.2020), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 272-4 від 25.06.2020), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 24/20 від 06.04.2020).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на наукових конференціях і семінарах різного рівня: зокрема, *міжнародних* – «Розвиток промисловості та суспільства» (м. Кривий Ріг, 2016), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти» (Конін – Ужгород – Херсон –

Кривий Ріг, 2018), «Сучасні стратегії педагогічної освіти в контексті розбудови суспільства сталого розвитку та євроінтеграції» (м. Київ, 2019), «Актуальні питання застосування на практиці досягнень сучасної педагогіки і психології» (м. Харків, 2019), «Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього» (м. Одеса, 2019), «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук» (м. Київ, 2019), «Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність» (м. Дніпро, 2019), «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку» (м. Дніпро, 2019), «Наукова спадщина академіка Івана Язюна у вимірах сучасності та майбутнього» (м. Чернігів, 2019), «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (м. Запоріжжя, 2019), «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (м. Мукачево, 2019), «Передові освітні практики: Україна, Європа, Світ» (м. Київ, 2019); «Освітнологія – 2019. Забезпечення якості вищої освіти в університеті: рух України до Європейського Союзу» (м. Київ, 2019), *всеукраїнських*– «Мистецька освіта: теорія, методологія, технології» (м. Кривий Ріг, 2019), «Сучасні тенденції організаційно-методологічного забезпечення підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції» (м. Харків, 2019), «Новітні дидактичні технології та їх використання в музично-педагогічній практиці» (м. Кривий Ріг, 2002), на наукових семінарах кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету; звітних наукових конференціях факультету мистецтв Криворізького державного педагогічного університету впродовж 2016-2020 рр.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Формування морально-естетичної активності студентів музично-педагогічних факультетів в умовах індивідуального навчання» (спеціальність 13.00.01 – теорія та історія педагогіки) захищена у 1992 р. у Київському університеті ім. Тараса Шевченка. Матеріали та результати кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використано.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 66 одноосібних наукових та навчально-методичних працях, серед яких: 1 монографія, 1 підрозділ колективної монографії, 1 навчально-методичний посібник, 23 статті – у наукових фахових виданнях України, 5 статей – у зарубіжних періодичних наукових виданнях, 19 навчально-методичних видань, 16 тез – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (643 найменування, із них 43 іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 585 сторінок, основний зміст викладено на 413 сторінках. Робота містить 15 таблиць, 26 рисунків в основному тексті та 20 таблиць і 21 рисунок у додатках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження обраної проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, концепцію та методи дослідження, його методологічну й теоретичну основу; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення; наведено дані про апробацію та упровадження результатів дослідження.

У **першому розділі**– *«Формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва як об'єкт наукового дослідження»*– здійснено історико-філософський аналіз становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект»; проаналізовано історію світового музичного мистецтва в емоційно-інтелектуальному дискурсі; розкрито сутність та зміст понять «емоційний інтелект», «емоційний інтелект учителя музичного мистецтва»; обґрунтовано концепцію та методологічні підходи до дослідження проблеми формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва в університеті.

Історико-філософський аналіз становлення й розвитку поняття «емоційний інтелект» дозволив установити онтологічні витoki емоційного інтелекту, пов'язані з еволюцією ідеї співвідношення емоційного й раціонального в пізнанні людиною світу. Показано, що зазначена ідея має наскрізний, безперервний, історично обумовлений характер, генеза якої пов'язана з усіма етапами історичного розвитку філософської думки: від давньогрецької, середньовічної філософії до філософії епохи Відродження, Нового часу, Просвітництва, німецької класичної філософії й сучасної світової філософії. З'ясовано, що в поглядах західноєвропейських мислителів різних історичних епох ідея співвідношення емоційного й раціонального набула значення гносеологічної проблеми, філософське осмислення якої детерміноване конкретно-історичними умовами, релігійними, філософськими традиціями, світоглядною позицією мислителя. Це визначало розуміння ролі людських почуттів і людського розуму в пізнаваності світу, характеру взаємозв'язку між ними, надання паритетних чи пріоритетних ознак. Установлено, що в історії української філософії ідея співвідношення пізнавальних здібностей людини, емоційного з раціональним, має початком часи Київської Русі. Упродовж усього історичного розвитку українська філософська думка підкреслювала особливу роль у пізнаваності світу людського серця, що поступово сформувалось у своєрідний світогляд українців – «філософію серця». На початку третього тисячоліття, в умовах сучасних цивілізаційних змін, «філософія серця» у працях українських філософів набуває нового концептуального осмислення як ідея людиноцентричної побудови соціуму з такими провідними концептами, як: дитиноцентризм, студентоцентризм.

Дослідження емоційно-інтелектуального дискурсу світового музичного мистецтва показало, що історія його розвитку, від культури первісного суспільства до сьогодення, є втіленням складного синтезу емоційно-чуттєвого й раціонально-інтелектуального, який у різні історичні періоди, з різним соціальним устроєм і панівним філософським світоглядом, набував різного характеру: від домінування пріоритетності емоційного або раціонального до їх гармонійної єдності й збалансованості. Вивчення історії національного музичного мистецтва в емоційно-інтелектуальному аспекті

засвідчило, що на всіх етапах цивілізаційного розвитку, від зародження музичної фольклорної традиції у доісторичні часи й донині, воно розвивалося на ґрунті унікального світогляду українського народу – кордоцентризмі як форми вираження характерних рис української ментальності, що визначає домінування в українській музиці психологічного, емоційно-чуттєвого начала.

Вивчення сутності та змісту поняття «емоційний інтелект» показало, що вперше воно згадується у 1964 р. у працях американських дослідників М. Белдока (M. Beldoch) і Б. Лойнера (B. Loynner). До наукового тезаурусу психологічної теорії поняття введено у 90-і роки ХХ століття Дж. Майером (J. Mayer) та П. Селовеєм (P. Salovey). Основи теорії емоційного інтелекту з провідною ідеєю «привносити розум в емоції» закладено науковими працями Дж. Майера (J. Mayer), П. Селовея (P. Salovey), Д. Карузо (D. Caruso), Д. Гоулмана (D. Goleman), Г. Гарднера (H. Gardner), Р. Бар-Она (R. Bar-On).

У розділі подано періодизацію становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект», якою послуговуються в західній психології: *перший етап* (1900-1969 рр.) – дослідження емоційних й інтелектуальних процесів як непов’язаних між собою сфер людської психіки; *другий етап* (1970-1989 рр.) – дослідження емоційних і когнітивних процесів у їх взаємозв’язку; *третій етап* (1990-1993 рр.) – уведення поняття «емоційний інтелект» до теоретичної психології як предмет психологічних досліджень; *четвертий етап* (1994-1997 рр.) – популяризація феномену емоційного інтелекту; *п’ятий етап* (1998 р. – дотепер) – з’ясування сутності феномену емоційного інтелекту, його наукове обґрунтування та концептуалізація.

Зазначено, що науковців об’єднує розуміння сутності емоційного інтелекту як здатності до пізнання, розуміння й управління як власними емоціями, так і емоціями інших задля ефективної міжособистісної взаємодії. Водночас концептуальні підходи до розуміння структури цього феномену є різними, що зумовило розроблення в зарубіжній психології 3-х базових теоретичних моделей емоційного інтелекту: моделі когнітивних здібностей (Дж. Майер, П. Селовея); змішаної моделі, що поєднує когнітивні здібності й особистісні характеристики (Д. Гоулман); змішаної моделі некогнітивних здібностей й особистісних якостей (Р. Бар-Он).

Зроблено висновок, що актуальними напрямами дослідження проблеми емоційного інтелекту в науковому просторі є: *теоретичний* (відсутність глибоких і системних досліджень, розроблених науково-теоретичних основ, що ґрунтуються на єдиній методології та понятійному апараті); *соціальний* (загострення емоціогенної ситуації в суспільстві, що призводить до небезпечно високого рівня психічних відхилень, агресивності, злочинності; розуміння емоційного інтелекту як провідної детермінанти успішності в життєдіяльності людини впродовж життя); *педагогічний* (поширення у шкільному середовищі проявів булінгу, насильства й агресії як наслідок неконтрольованості емоцій учнями; націленості сучасної школи переважно на розвиток інтелектуальних здібностей учнів і недостатня увага до проблем емоційного виховання); *професійний* (визнання того, що освітня кваліфікація в сучасних ринкових умовах праці не гарантує успішності в професійній діяльності і відповідного кар’єрного зростання; затребуваність ринком праці конкурентоспроможних фахівців, які мають сформований

емоційний інтелект, зокрема, соціономічних спеціальностей; необхідність вирішення проблеми професійного психоемоційного вигорання).

В Україні проблема емоційного інтелекту привертає увагу переважно представників психологічної науки. Проблематика досліджень емоційного інтелекту розробляється в галузі загальної психології та психології особистості, вікової та педагогічної психології, соціальної психології, психології діяльності в особливих умовах, юридичної психології. Феномен емоційного інтелекту також є предметом дослідження в педагогічній науці.

У дослідженні емоційний інтелект учителя музичного мистецтва розуміється як особистісна, професійно значуща, інтегральна якість фахівця, що відображає особистісно-інтроверсійну та міжособистісно-екстраверсійну здатності: сприймати, аналізувати й інтерпретувати музичний твір як повідомлену композитором у процесі невербальної комунікації емоційну інформацію про власні, внутрішні емоційно-життєві переживання; розуміти та контролювати як власні емоційні переживання, так і емоційні переживання інших осіб для регуляції міжособистісної взаємодії, надання їй позитивно-оптимістичного спрямування.

Розроблено концепцію дослідження, яка ґрунтується на розумінні проблеми формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва як міждисциплінарної, дослідження якої потребує знань різних наукових галузей (педагогіки, психології, філософії, історії, релігієзнавства, естетики, музикознавства) та сукупності методологічних підходів (поліпарадигмального, міждисциплінарного та системного) задля забезпечення його повноти й цілісності. Охарактеризовано доцільність використання в дослідженні кожного з методологічних підходів.

У другому розділі – *«Теорія і практика формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва»* – проаналізовано проблему формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в педагогічній теорії; сучасний стан формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки в університеті; охарактеризовано зарубіжний досвід формування емоційного інтелекту вчителя.

Вивчення проблеми формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва в педагогічній теорії засвідчило розроблення зарубіжними й українськими науковцями її окремих аспектів, а саме: розкриття сутності емоційного інтелекту вчителя, конкретизація компонентного складу та специфічних форм прояву; обґрунтування моделей формування емоційного інтелекту вчителя й розроблення методик його вимірювання; створення акмепрограми формування емоційного інтелекту вчителя та пошук шляхів попередження синдрому психоемоційного вигорання вчителя.

Зроблено висновок, що емоційний інтелект учителя музичного мистецтва, зберігаючи свої типові властивості як складноорганізованої, особистісно-професійної якості вчителя, має певні особливості, а саме: здатності до усвідомлення музичної інтонаційності як способу звуко-мовного самовираження, емоційно-інтелектуального осмислення музичного твору для створення власної інтерпретації його образного смислу, сприймання й інтерпретації музичного твору в антропологічному контексті.

Вивчення сучасного стану формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки в семи закладах вищої освіти України, що здійснюють таку підготовку (1415 здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів денної та заочної форми навчання) підтвердило актуальність і доцільність наукового пошуку в обраному напрямі. Опитування респондентів показало, що 8,9% є умотивованими до майбутньої професійної діяльності; 2,8% студентів розуміють поняття «емоційний інтелект»; 96,8% із них усвідомлюють важливість у професійній діяльності вчителя уміння психоемоційної саморегуляції й управління емоційним станом учнів задля досягнення гармонізації міжособистісних стосунків; 100% студентів виявили бажання щодо оволодіння технологією управління власними емоціями й емоційним станом інших. З'ясовано, що зміст навчальних планів закладів вищої освіти, освітньо-професійних програм підготовки фахівців спеціальності «Музичне мистецтво» лише частково відображає складові емоційного інтелекту та їх компоненти.

Опитування учителів музичного мистецтва засвідчило, що 9,3% ознайомлені з поняттям «емоційний інтелект»; уміння розпізнавати власні емоції властиве 32,5% учителям; уміння управляти власними емоціями характерно для 42,7% опитаних. Бесіда з учителями виявила проблеми, які постають перед учителем-початківцем у самостійній професійній діяльності в період адаптації в закладах освіти, серед них: недостатнє володіння уміннями міжособистісної комунікації й ефективної взаємодії в учнівському колективі, аналітичного підходу до сприйняття й розуміння змісту музичного твору в контексті створення власної виконавської інтерпретації та педагогічної адаптації до особливостей шкільної слухацької аудиторії; самоаналізу й саморегуляції власного емоційного стану, подолання негативних емоційних реакцій у спілкуванні з учнями; емоційно-артистичної самопрезентації; організації художньо-педагогічного спілкування на уроках основної школи. Інтерв'ювання викладачів фахових дисциплін показало, що основними умовами, які сприятимуть ефективності фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва щодо формування їх емоційного інтелекту є: удосконалення змісту (67,1%), упровадження інноваційних форм та методів (27%), використання різних видів педагогічної практики (18,4%). Аналіз нормативних документів загальної середньої освіти, зокрема, Державного стандарту початкової освіти, Концепції «Нова українська школа», типових освітніх програм та документів, що визначають вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, зокрема, освітньо-професійних програм семи закладів вищої освіти, засвідчив недостатню узгодженість між ними в плані цілеспрямованого формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя, здатного до реалізації засадничих положень Концепції «Нова українська школа». Це вказує на необхідність розроблення організаційно-методичних засад формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті відповідно до вимог сьогодення.

Вивчення зарубіжного досвіду формування емоційного інтелекту вчителя показало, що за оцінками міжнародних експертів, емоційний інтелект посідає шосте місце серед десяти найбільш затребуваних професійних якостей XXI століття. Цим пояснюється зростаючий інтерес міжнародного співтовариства до проблеми

професійної підготовки фахівців у контексті потреб сучасного ринку праці. З'ясовано, що упродовж останніх 20 років проблема емоційного інтелекту займає особливе місце у світовій освітній практиці. Проте вона ефективно вирішується на рівні початкової і загальної середньої освіти, що підтверджується широким упровадженням у національні системи освіти більш ніж 25 високорозвинених країн світу Європи, Америки, Близького Сходу та Африки розроблених програм соціально-емоційного навчання учнів: SEL (Social-Emotional learning); SEE (Social-Emotional ethical learning); RULER (Recognizing Understanding Labeling Expressing Regulation emotions); PATHS (Promotion Alternative Thinking Strategies); Program 4 Rs (Reading, Writing, Respect, Resolution). Проблема професійної підготовки вчителів, формування їх емоційного інтелекту на основі спеціальних програм розглядається такою, що потребує негайного розв'язання.

Установлено, що загальною тенденцією освітнього процесу у високорозвинених країнах світу є переосмислення класичних парадигм виховання і науковий пошук освітніх концепцій, які б відповідали вимогам часу. Упровадження освітніх програм SEL є свідченням кардинальної переорієнтації освітнього процесу в бік пріоритетності завдань емоційного навчання учнів у порівнянні з інтелектуальним, культивування суб'єктності учня, що розглядається як шлях подолання технологічної освітньої парадигми й посилення гуманістично-орієнтованої освіти.

У третьому розділі – *«Концептуальні засади формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки»* – обґрунтовано структуру емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва та критерії його сформованості; подано концепцію та модель формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фахової підготовки.

У процесі дослідження обґрунтовано структуру емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, яка містить дві складові: особистісно-інтроверсійну та міжособистісно-екстраверсійну. Кожну складову конкретизовано системою компонентів. Особистісно-інтроверсійна складова емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва відображає внутрішню, суб'єктивно-особистісну орієнтованість вчителя на самопізнання, рефлексію власних переживань, мотивів, самооцінку духовно-моральних якостей, ціннісних орієнтирів з метою свідомого самоконтролю й саморегуляції власного психоемоційного стану й професійної діяльності; умотивованість на позитивне самосприйняття й самоактуалізацію, продуктивне особистісне й професійне зростання впродовж життя й досягнення успіху. Особистісно-інтроверсійна складова емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва включає такі компоненти: мотиваційно-цільовий, перцептивно-інтонаційний, емоційно-ідентифікаційний, герменевтично-ціннісний, рефлексивно-регулюючий, особистісно-оптимістичний. Міжособистісно-екстраверсійна складова відображає зовнішню орієнтованість особистості вчителя музичного мистецтва на соціально-комунікативну взаємодію (вербальну й невербальну) з іншими людьми з метою розпізнати й зрозуміти за зовнішніми ознаками їх психоемоційний стан, мотиви й наміри, використати отриману емоційну інформацію для регуляції й гуманізації міжособистісних взаємин, надання їм позитивно-оптимістичного

характеру. Міжособистісно-екстраверсійна складова містить такі компоненти: невербально-комунікативний, когнітивно-інтерпретаційний, кордоцентричний, педагогічно-артистичний, професійно-адаптивний.

Визначено критерії сформованості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва (інтроверсійний та екстраверсійний), їх показники та рівні прояву (високий, середній, низький). Інтроверсійний критерій дозволяє оцінити сформованість особистісно-інтроверсійної складової емоційного інтелекту музичного мистецтва за такими показниками: цільовий, інтонаційний, ідентифікаційний, ціннісний, регулюючий, оптимістичний. Екстраверсійний критерій – сформованість міжособистісно-екстраверсійної складової емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва за показниками: комунікативний, інтерпретаційний, артистичний, кордоцентричний, адаптивний. Відповідно до визначених критеріїв обґрунтовано ознаки рівнів сформованості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва: *високий рівень* – притаманний студентам з чітко вираженою збалансованістю внутрішньої, суб'єктивно-особистісної орієнтованості на власне «Я» (самопізнання, самоідентифікацію, самомотивацію, саморегуляцію, саморозвиток) і зовнішньої орієнтованості на соціально комунікативну взаємодію (вербальну і невербальну) з Іншим (регуляцію і гармонізацію міжособистісних стосунків); зі стійкою мотивацією до професійної діяльності, потребою в постійному самовдосконаленні і професійному зростанні, досягненні успішності й конкурентоздатності у професії, оволодінні емоційним інтелектом; кордоцентричною спрямованістю і позитивно-оптимістичним способом мислення, високим рівнем психолого-педагогічних і музикознавчих знань емоційно-інтелектуального змісту, умінь їх практичного використання в музичному вихованні учнів; *середній рівень* – властивий студентам із недостатньо вираженою збалансованістю між внутрішньою, суб'єктивно-особистісною орієнтованістю на власне «Я» і зовнішньою орієнтованістю на соціально комунікативну взаємодію з Іншим, регуляцію міжособистісних стосунків; із нестійкою мотивацією до професійної діяльності й потребою в особистісно-професійному самовдосконаленні й досягненні успіху в професії, оволодіння емоційним інтелектом; кордоцентричною спрямованістю і балансуванням між пасивно-песимістичним і позитивно-оптимістичним способами мислення; достатнім рівнем психолого-педагогічних і музикознавчих знань емоційно-інтелектуального змісту, умінь їх практичного використання в музичному вихованні учнів; *низький рівень* – характерний для студентів із вираженим дисбалансом між внутрішньою, суб'єктивно-особистісною орієнтованістю на власне «Я» і зовнішньою орієнтованістю на соціально комунікативну взаємодію з Іншим і регуляцію міжособистісних стосунків; із нестійкою мотивацією до професійної діяльності і відсутністю прагнення до особистісно-професійного самовдосконалення й досягнення успіху у професії, оволодіння емоційним інтелектом; недостатньо вираженою кордоцентричною спрямованістю і схильністю до пасивно-песимістичного способу мислення; загальним низьким рівнем психолого-педагогічних і музикознавчих знань емоційно-інтелектуального змісту і умінь їх практичного використання в музичному вихованні учнів.

Авторська концепція формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки ґрунтується на розумінні цього процесу як такого, що здійснюється в умовах багатоступеневої професійної освіти з урахуванням особливостей професійної діяльності вчителя музичного мистецтва і забезпечується спеціально організованою системою фахової підготовки, спрямованою на одночасне впровадження в освітній процес розробленого змісту і відібраних форм і методів відповідно до обґрунтованих теоретико-методологічних та організаційно-методичних засад дослідження. На відміну від традиційної системи фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва з опанування змістом музичного твору з позиції музикознавчої науки як предмета пізнання його культурно-історичного контексту, жанрово-стильових ознак, формоутворюючих елементів й прийомів музично-виконавської інтерпретації, формування емоційного інтелекту у процесі оволодіння змістом фахових дисциплін передбачає акцентування на антропологічно-герменевтичному аспекті сприйняття й осмислення музичного твору як способу ретрансляції емоційної інформації композитором.

У розділі подано модель формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі фахової підготовки (рис. 1), яка структурована за такими блоками: цільовий, концептуальний, змістово-процесуальний, критеріально-оцінювальний, результативний. Цільовий блок розкриває мету формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва. Концептуальний блок відображає: освітні парадигми (когнітивно-інформаційну, компетентнісну, гуманістичну, культурологічну); методологічні підходи (поліпарадигмальний, міждисциплінарний, системний); педагогічні принципи фахової підготовки майбутніх учителів у контексті формування їх емоційного інтелекту (загальнодидактичні (науковості, систематичності й послідовності, активності й самостійності, єдності змістового і процесуального аспектів фахової підготовки, традиційності й інноваційності, контекстного навчання); спеціальні (єдності афекту й інтелекту, урізноманітнення форм, методів фахової підготовки, емоційної насиченості освітнього процесу); структуру емоційного інтелекту майбутнього вчителя як інтегральної, особистісно-професійної якості. Змістово-процесуальний блок містить відомості про організаційно-методичні засади, які відображають збагачений емоційно-інтелектуальною складовою зміст фахової підготовки, розроблений на основі освітньо-кваліфікаційної програми з урахуванням світових освітніх тенденцій та інноваційних авторських пропозицій; традиційні та інноваційні форми організації навчальної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва, форми практичної підготовки під час різних видів педагогічної практики; загальнодидактичні, спеціальні та специфічні методи. Критеріально-оцінювальний блок охоплює критерії сформованості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва (інтроверсійний та екстраверсійний) і відповідні їм показники, на основі яких визначається рівень (високий, середній, низький). Результативний блок відображає сформованість складових емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва: особистісно-інтроверсійної та міжособистісно-екстраверсійної.

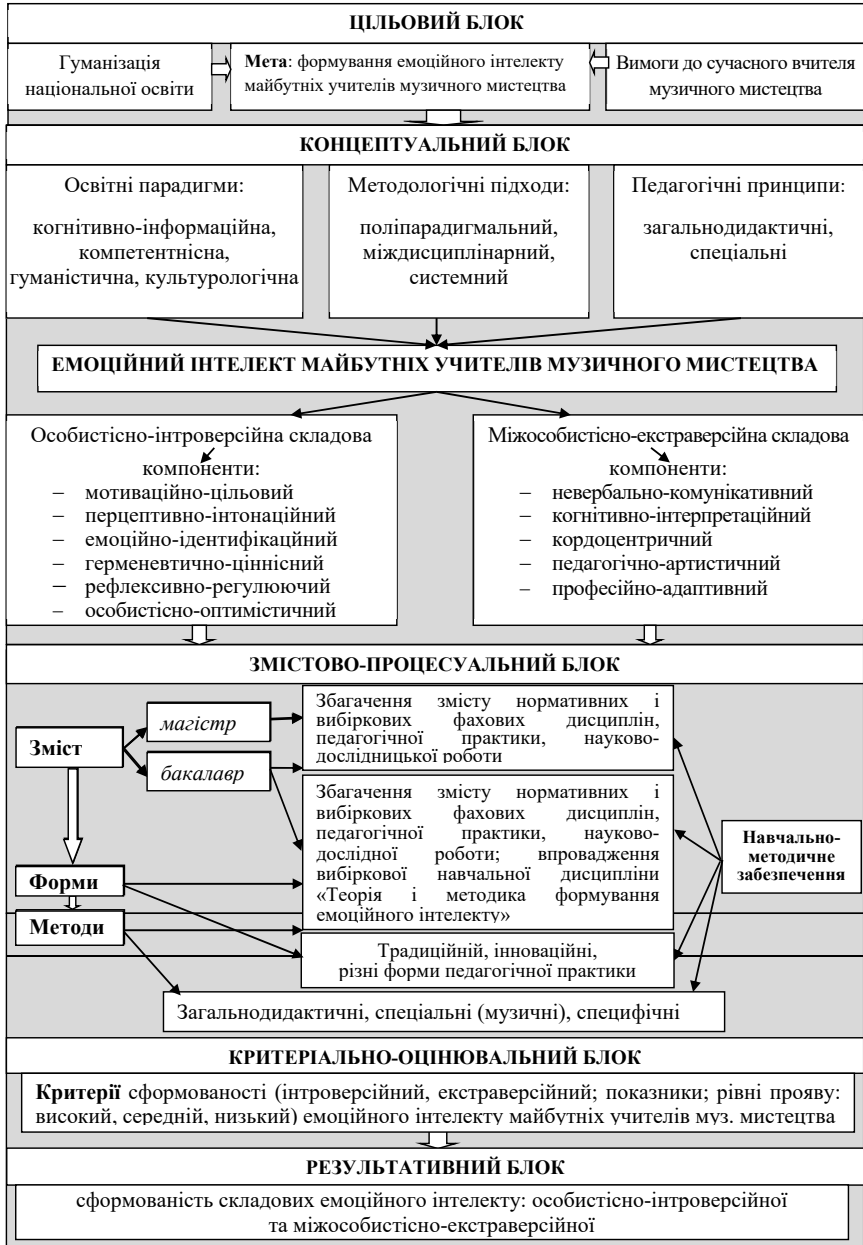

Рис. 1. Модель формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки

У четвертому розділі – «Організаційно-методичні засади формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки» – подано зміст, форми та методи формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки; висвітлено процес формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва під час педагогічної практики та науково-дослідної роботи; розкрито зміст навчально-методичного забезпечення формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва в процесі фахової підготовки.

У процесі дослідження зроблено висновок, що формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва можливе через збагачення змісту фахових дисциплін навчального плану емоційно-інтелектуальною складовою. Відповідно до цього збагачено зміст таких фахових дисциплін навчального плану підготовки майбутніх бакалаврів та магістрів музичного мистецтва, як: «Методика музичного виховання», «Хоровий клас», «Хорове диригування», «Вокальний клас», «Музичний інструмент», «Історія музики», «Загальна теорія музики», «Народознавство та музичний фольклор України»; «Методологія музичної освіти, «Оркестровий клас», «Хорознавство та практикум роботи з хором», «Художня культура та методика її викладання». До варіативної частини навчального плану підготовки майбутніх бакалаврів музичного мистецтва було впроваджено вибірково навчальну дисципліну «Теорія і методика формування емоційного інтелекту». Змістові модулі навчальних дисциплін з фаху було збагачено темами, спрямованими на формування кожного з компонентів складових емоційного інтелекту: мотиваційно-цільового, перцептивно-інтонаційного, емоційно-ідентифікаційного, герменевтично-ціннісного, рефлексивно-регулюючого, особистісно-оптимістичного, невербально-комунікативного, когнітивно-інтерпретаційного, кордоцентричного, педагогічно-артистичного, професійно-адаптивного.

У процесі дослідження було зроблено висновок, що формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва може здійснюватися із застосуванням традиційних форм організації фахової підготовки (тематичні, проблемні, настановчі лекції; семінари-дискусії, семінари-практикуми, семінари-ділові ігри; індивідуальні заняття) та інноваційних (лекція-дискусія, лекція-візуалізація, лекція-дискурс, семінари-конференції, семінари-евристичні бесіди, міжпредметні семінари, семінари-круглі столи, практикум-тренінг, аукціони ідей, «програвання» педагогічних ситуацій, ток-шоу, мозкові штурми, моделювання фрагментів уроків, мультимедійні презентації) тощо.

Практикум-тренінг визнано оптимальною організаційною формою практичного оволодіння майбутніми учителями музичного мистецтва компонентами емоційного інтелекту.

У розділі подано методи формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва, класифіковані у три групи: загальнодидактичні (проблемного викладу, частково-пошуковий (евристичний), дослідницький)); спеціальні (наслідувальний, інтерпретаційний, аксіологічний, феноменологічний, творчий, асоціативний, емоційного впливу, інтонаційно-стильового осягнення музики, вербалізації змісту, створення художніх образів тощо); специфічні

(синхронічний, емоційно-асоціативних інтерпретацій, акмеологічні вправи, імітаційні ігри, музично-психологічний масаж, щоденник емоцій, «Найбільш умотивований», «Французьке плетіння», «Внутрішнє сяйво», «Слухати, щоб чути», «Приховай емоції», «Розпізнай настрій», «Знайди свій образ», «Вербальне самонавіювання», «Формули музичного самонавіювання», «Фотографія», «Контакт очима», «Диригент оркестру» тощо).

Підкреслено, що важливого значення у формуванні емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва набуває педагогічна практика, яка в дослідженні розглядається як невід'ємна складова професійної підготовки, спрямованої на закріплення набутих студентами емоційно-інтелектуальних знань, умінь у процесі опанування змістом фахових дисциплін й оволодіння адаптаційними вміннями щодо умов майбутньої професійної діяльності. Формування компонентів особистісно-інтроверсійної та міжособистісно-екстраверсійної складових емоційного інтелекту передбачено в процесі всіх видів педагогічної практики, відповідно до освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів, а саме: навчальної, психолого-педагогічної, літньої педагогічної практики в дитячих оздоровчих таборах, виробничої педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти та асистентської практики в закладах вищої освіти. Зміст усіх видів педагогічної практики збагачено завданнями емоційно-інтелектуальної спрямованості. Доведено, що саме впровадження такої системи завдань забезпечує сформованість складових емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва.

У процесі дослідження показано, що науково-дослідницька робота студентів (курсова, магістерська, кваліфікаційне завдання) має значний потенціал щодо формування емоційного інтелекту, якщо вона спрямована на розширення і поглиблення знань із теоретичних і практичних аспектів проблеми емоційного інтелекту, різнобічних форм його прояву в сфері музично-педагогічної освіти.

У дослідженні розкрито зміст навчально-методичного забезпечення формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки, яке складається з: навчальної програми вибіркової навчальної дисципліни «Теорія і методика формування емоційного інтелекту», впровадженої в процес професійної підготовки бакалаврів музичного мистецтва; збагачених емоційно-інтелектуальною складовою змістових модулів навчальних програм з фахових дисциплін; навчально-методичного посібника «Педагогічна практика з музичного мистецтва в початковій школі: теоретичний та методичний аспекти»; методичних рекомендацій з педагогічної практики у початковій та основній школі; інструктивно-методичних матеріалів до виконання курсової роботи з «Методики музичного виховання»; методичних рекомендацій з теоретичних та практичних аспектів формування емоційного інтелекту особистості; тестових завдань для перевірки знань студентів; хрестоматійного, музично-ілюстративного матеріалу до уроків музики у 1–4 класах.

У п'ятому розділі – «*Організація та проведення педагогічного експерименту*» – подано етапи та методика експериментальної роботи;

проаналізовано результати педагогічного експерименту; розкрито перспективні напрями розвитку емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва.

Педагогічний експеримент проводився впродовж п'яти років (2016 – 2020 рр.) за такими етапами: констатувальний та формувальний. Під час констатувального експерименту було доведено актуальність та доцільність дослідження обраної проблеми. Формувальний експеримент проводився за такими етапами: початковий, основний, аналітико-результативний. Для проведення формувального експерименту було сформовано експериментальну групу (98 студентів) та контрольну (100 студентів). Остання навчалася за традиційною програмою. На початковому етапі формувального експерименту проведено анкетування, опитування, тестування студентів контрольної та експериментальної груп для встановлення рівнів сформованості емоційного інтелекту, що дозволило констатувати відсутність суттєвих відмінностей між рівнями компонентів емоційного інтелекту студентів. На основному етапі впроваджено організаційно-методичні засади як основу формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва засобами змісту, форм і методів фахової підготовки, збагачених емоційно-інтелектуальною складовою. На аналітико-результативному етапі формувального експерименту було здійснено кількісний та якісний аналіз результатів педагогічного експерименту, визначено особливості динаміки змін у сформованості складових емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва контрольної й експериментальної груп, сформульовано основні висновки за результатами дослідження, розроблено методичне забезпечення та рекомендації з формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки.

Під час проведення педагогічного експерименту було здійснено відбір та модифікацію методик для вимірювання сформованості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва як цілісного феномену, так і сформованості кожного з структурних компонентів. Методики: ЕмІн Д. Люсіна, МЕІ М. Манойлової та опитувальник Н. Холла, а також методика вивчення спрямованості особистості (інтроверт-екстраверт) Г. Айзенка були використані для діагностики сформованості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва як цілісного феномену. Сформованість кожного з компонентів складових емоційного інтелекту діагностувалася за допомогою таких методик: діагностики мотивації навчання студентів педагогічного вузу С. Пакуліної, М. Овчинникова, мотивації професійної діяльності К. Замфір у модифікації А. Реана, мотивації успіху А. Реана для оцінювання сформованості мотиваційно-цільового компоненту емоційного інтелекту; «Вимірювання художньо-естетичної потреби» В. Аванесова для виявлення сформованості перцептивно-інтонаційного компоненту емоційного інтелекту; самооцінювання емоційної компетентності І. Матійків для виявлення сформованості емоційно-ідентифікаційного компоненту; методики В. Петрушина з оцінювання герменевтично-ціннісного компоненту емоційного інтелекту; діагностування розвитку рефлексивності А. Карпова; «Чи вмієте Ви контролювати себе» М. Снайдера, «Когнітивна регуляція емоцій»(CERO)Н. Гарнефски і В. Крайга для оцінювання сформованості рефлексивно-регулюючого компоненту; вимірювання оптимізму за методикою ELOT Е. Чанга та тесту на оптимізм LOT Ч. Шейера і

М. Карвера для виявлення сформованості особистісно-оптимістичного компоненту; методики В. Петрушина на виявлення сформованості невербально-комунікативного компоненту; вивчення рівня вираження і спрямованості рефлексії за методикою М. Гранта та тесту О. Булатової «Чи вмієте Ви спостерігати» для виявлення сформованості когнітивно-інтерпретаційного компоненту; діагностики рівня емпатійних здібностей В. Бойка і І. Юсупова для виявлення сформованості кордоцентричного компонента; визначення рівня педагогічного артистизму за методикою О. Булатової; опитувальник для визначення адаптивності особистості К. Роджерса-Р. Даймонда для виявлення сформованості професійно-адаптивного компоненту емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва. Для проведення педагогічного експерименту розроблено авторські тести та опитувальники, а саме: для перевірки рівня знань й умінь майбутніх учителів музичного мистецтва з основ теорії емоційного інтелекту; уміння сприймати й аналізувати музичний твір у контексті «інтонаційної ідеї епохи»; для виявлення ціннісного ставлення до музичних творів різних історичних епох; перевірки рівня сформованості вміння емоційної самоідентифікації й рефлексивної саморегуляції; для виявлення професійних знань й умінь щодо художньої комунікації й організації художньо-педагогічного спілкування на уроках музичного мистецтва; перевірки рівня знань та умінь із педагогічного артистизму й професійної адаптації.

Аналіз результатів педагогічного експерименту показав, що середні значення показників за визначеними критеріями для експериментальної групи мають позитивну динаміку зростання за рахунок зменшення середнього значення показників низького рівня в той час як в контрольній групі на фоні зростання середнього значення показників низького рівня спостерігається зменшення середнього значення показників високого рівня. Динаміка сформованості особистісно-інтроверсійної складової емоційного інтелекту студентів контрольної та експериментальної груп на початку та наприкінці формувального експерименту представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка сформованості особистісно-інтроверсійної складової емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп (%)

Рівні сформованості	Кількісні показники		Показник змін(%)	Кількісні показники		Показник змін (%)
	ЕГ	КГ		ЕГ	КГ	
	на початку експерименту(%)			наприкінці експерименту(%)		
Низький	33,7	34,3	-0,6	14,3	30,4	-16,1
Середній	50,0	50,0	0	55,1	52,9	2,2
Високий	16,3	15,7	0,6	30,6	16,7	13,9

Вивчення динаміки сформованості особистісно-інтроверсійної складової емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва на початку і наприкінці експерименту показало, що показники низького рівня сформованості особистісно-інтроверсійної складової емоційного інтелекту в контрольній групі знизилися на 3,9%, в експериментальній групі зафіксовано суттєве зниження показників низького рівня на 19,4 %; показники середнього рівня сформованості особистісно-інтроверсійної складової емоційного інтелекту в контрольній групі підвищилися на 2,9%, в експериментальній групі зафіксовано підвищення показників середнього рівня на 5,1%; показники високого рівня сформованості особистісно-інтроверсійної складової емоційного інтелекту в контрольній групі зросли на 1%, в експериментальній групі зафіксовано зростання показників високого рівня на 14,3%. Динаміка сформованості міжособистісно-екстраверсійної складової емоційного інтелекту студентів контрольної та експериментальної груп на початку та наприкінці формувального експерименту показана у таблиці 2.

Таблиця 2

Динаміка сформованості міжособистісно-екстраверсійної складової емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп (%)

Рівні сформованості	Кількісні показники		Показник змін (%)	Кількісні показники		Показник змін(%)
	ЕГ	КГ		ЕГ	КГ	
	на початку експерименту(%)			наприкінці експерименту(%)		
Низький	50,0	48,0	-2	17,3	47,1	-29,8
Середній	30,6	31,4	-0,8	39,8	31,4	8,4
Високий	19,4	20,6	1,2	42,9	21,6	21,3

Вивчення динаміки сформованості міжособистісно-екстраверсійної складової емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва на початку і наприкінці експерименту показало, що показники низького рівня сформованості в контрольній групі знизилися на 0,9%, в експериментальній групі зафіксовано зниження показників низького рівня на 32,7 %; показники середнього рівня сформованості міжособистісно-екстраверсійної складової емоційного інтелекту в контрольній групі залишилися без змін, в експериментальній групі зафіксовано підвищення показників середнього рівня на 9,2%; показники високого рівня сформованості міжособистісно-екстраверсійної складової емоційного інтелекту в контрольній групі підвищилися на 1%, в експериментальній групі зафіксовано зростання показників високого рівня на 23,5 %.

Загальну динаміку сформованості особистісно-інтроверсійної і міжособистісно-екстраверсійної складових емоційного інтелекту студентів контрольної та експериментальної груп на початку і наприкінці експерименту наведено на рис. 2.

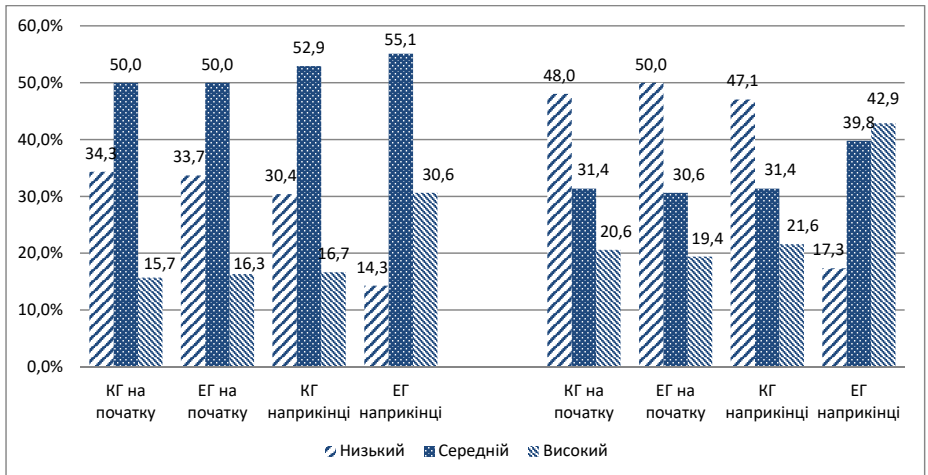

Рис. 2. Рівні сформованості складових емоційного інтелекту (особистісно-інтроверсійної (ліворуч) та міжособистісно-екстраверсійної (праворуч) (у відносних величинах)

Порівняльний аналіз досліджуваних показників, перевірка достовірності та вірогідності результатів здійснювалися за допомогою критерію Фішера і критерію Пірсона, що дозволило виявити подібність рівнів сформованості емоційного інтелекту студентів контрольної й експериментальної груп на початку експерименту та суттєві відмінності між рівнями сформованості емоційного інтелекту в цих групах наприкінці експерименту.

У розділі окреслено перспективні напрями розвитку емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва в таких аспектах: удосконалення нормативної бази професійної підготовки майбутніх учителів за рахунок посилення емоційно-інтелектуальної складової; оновлення змісту й форм професійної підготовки в контексті світових освітніх тенденцій, зокрема формування емоційного інтелекту як затребуваної особистісно-професійної якості у XXI ст.; удосконалення навчально-методичного забезпечення професійної підготовки в напрямі збагачення емоційно-інтелектуальною складовою; вивчення зарубіжного досвіду з розроблення й впровадження в заклади загальної середньої освіти програм соціально-емоційного навчання учнів; формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до формування емоційного інтелекту учнів різного шкільного віку в контексті завдань Нової української школи; забезпечення післядипломної педагогічної освіти вчителя в напрямі самовдосконалення власного емоційно-інтелектуального потенціалу.

ВИСНОВКИ

1. Науковий аналіз обраної проблеми на міждисциплінарному рівні показав, що досліджуючи різні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, українські науковці, не використовуючи поняття «емоційний інтелект», наголошують на значенні тих особистісно-професійних якостей, які об'єднані феноменом емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, зокрема: інтеграція емоційної, інтелектуальної, мотиваційної сфер особистості як умова її цілісності й духовності; актуалізація герменевтичного розуміння музичного твору, що входить у духовний світ особистості; реалізація гуманістичних цінностей в практичній діяльності майбутнього вчителя, зумовлених духовно-творчими сенсами; розвиток сукупності здібностей до сприйняття й усвідомлення музичної інтонації як смислової першооснови музичного твору, ідентифікації й усвідомлення власних емоційних переживань у процесі музично-виконавської діяльності; емоційно-емпатійні переживання; професійна й мистецька рефлексія; емоційно-позитивний спосіб мислення і стиль міжособистісного спілкування, невербально-комунікативна взаємодія у сфері мистецтва; антропологізація сприйняття музичного твору; професійна адаптація. Проте, проблема формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки в університеті не була предметом цілісного наукового аналізу.

Вивчення практичної діяльності закладів вищої освіти України щодо формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва показало відсутність у навчальних планах дисципліни, спрямованих на формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців; визначені освітньо-професійними програмами інтегральні, загальні та спеціальні компетентності випускників лише частково відображають складові емоційного інтелекту та їх компоненти.

Опитування майбутніх учителів музичного мистецтва показало, що переважна частина усвідомлює важливість саморегуляції психоемоційного стану і виявляє бажання щодо оволодіння технологією управління власними емоціями й поведінкою й емоційним станом інших. Опитування учителів музичного мистецтва засвідчило наявність у значній кількості респондентів проблем як методичного характеру, так і у сфері міжособистісного спілкування з учнями. Викладачами фахових дисциплін закладів вищої освіти визначено умови, які сприятимуть ефективності фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва щодо формування їх емоційного інтелекту, основними з яких є: удосконалення змісту, упровадження інноваційних форм та методів, використання різних видів педагогічної практики.

2. Вивчення зарубіжного досвіду дозволило констатувати, що проблемі емоційного інтелекту приділяється значна увага. Підкреслено, що проблема формування емоційного інтелекту знаходить ефективне вирішення у сфері початкової й загальної середньої освіти, на що вказує впровадження в національні освітні системи розвинених країн світу програм соціально-емоційного навчання учнів із базовим поняттям «емоційний інтелект». Зроблено висновок, що програми соціально-емоційного навчання учнів відображають кардинальну зміну вектору освітнього процесу з традиційного навчання на інноваційне, зі сфери предметних знань на

соціалізацію й особистісний, емоційно-інтелектуальний розвиток кожного учня. Для України цінним є досвід зарубіжних країн із формування в учнів соціальних та емоційних навичок, потрібних для соціалізації, емоційної адаптації до суспільних змін, ефективної міжособистісної взаємодії. Проблема формування емоційного інтелекту майбутніх учителів за кордоном має більшою мірою епізодичний, ніж системний характер.

3. Історико-філософський аналіз становлення й розвитку поняття «емоційний інтелект» показав, що його онтологічні корені сягають доісторичних часів й упродовж історичного розвитку світової філософії (Стародавнього світу, Середньовіччя, епохи Відродження, Нового часу, Просвітництва, німецької класичної філософії, сучасної світової філософії, української філософії) вони пов'язувались з ідеєю співвідношення людського розуму й людських почуттів як пізнавальних здібностей. Набувши значення гносеологічної проблеми, ідея співвідношення емоційного й раціонального в людській природі стала предметом філософських пошуків упродовж всієї історії людства. До тезаурусу сучасної науки поняття «емоційний інтелект» уведено у 90-і роки ХХ ст. Висвітлено емоційно-інтелектуальний дискурс історії світового музичного мистецтва, який засвідчив, що історія його еволюційного розвитку є процесом складного, діалектичного взаємозв'язку емоційної й інтелектуальної складових, детермінованого панівним філософським світоглядом конкретної історичної епохи, що визначало змінюваність мистецьких пріоритетів, їх емоційно-інтелектуальну збалансованість або розмежування з домінуванням раціонально-опосередкованого чи емоційно-чуттєвого. У порівнянні із західноєвропейською культурою, що формувалася переважно під впливом раціональних, філософсько-світоглядних тенденцій, національне музичне мистецтво відрізняється особливим мелодизмом, психологізмом, глибиною людської чуттєвості, що пояснюється ментальними, кордоцентричними коріннями українського народу.

4. Розроблено концепцію міждисциплінарного дослідження проблеми формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті, яка базується на засадах поліпарадигмального, міждисциплінарного й системного підходів. Урахування цих підходів слугувало вивченню феномену емоційного інтелекту на міждисциплінарному рівні та його аналізу в історико-філософському, релігійнознавчому, естетичному, психологічному, педагогічному й музикознавчому аспектах; розкриттю сутності та структури емоційного інтелекту учителя музичного мистецтва як цілісно-системної якості із властивими їй внутрішніми зв'язками; комплексному використанню провідних ідей таких освітніх парадигм, як: когнітивно-інформаційна, компетентнісна, гуманістична, культурологічна.

5. Проаналізовано поняття «емоційний інтелект учителя музичного мистецтва», яке розглядається як особистісна, професійно значуща, інтегральна якість фахівця, яка відображає особистісно-інтроверсійну та міжособистісно-екстраверсійну здатності: сприймати, аналізувати й інтерпретувати музичний твір як повідомлену композитором у процесі невербальної комунікації емоційну інформацію про власні, внутрішні емоційно-життєві переживання; розуміти й контролювати як власні

емоційні переживання, так і емоційні переживання інших осіб для регуляції міжособистісної взаємодії, надання їй позитивно-оптимістичного спрямування. Визначено й обґрунтовано структуру емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, яка охоплює дві складові: особистісно-інтроверсійну та міжособистісно-екстраверсійну. Кожну складову конкретизовано системою компонентів. Особистісно-інтроверсійна складова відображає внутрішню, суб'єктивно-особистісну орієнтованість вчителя музичного мистецтва і включає такі компоненти: мотиваційно-цільовий, перцептивно-інтонаційний, емоційно-ідентифікаційний, герменевтично-ціннісний, рефлексивно-регулюючий, особистісно-оптимістичний. Міжособистісно-екстраверсійна складова відображає зовнішню, соціально-комунікативну орієнтованість особистості вчителя музичного мистецтва і містить такі компоненти: невербально-комунікативний, когнітивно-інтерпретаційний, кордоцентричний, педагогічно-артистичний, професійно-адаптивний. Визначено критерії сформованості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва (інтроверсійний та екстраверсійний), які конкретизовані показниками та рівнями прояву.

6. Розроблено авторську концепцію формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки, яка ґрунтується на розумінні цього процесу як такого, що здійснюється в умовах багатоступеневої професійної освіти з урахуванням особливостей професійної діяльності вчителя музичного мистецтва й забезпечується спеціально організованою системою фахової підготовки, спрямованої на одночасне впровадження в освітній процес розробленого змісту і відібраних форм та методів відповідно до обґрунтованих теоретико-методологічних та організаційно-методичних засад дослідження. Модель формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки містить такі складові: цільову, концептуальну, змістово-процесуальну, критеріально-оцінювальну, результативну. Складові моделі відображають мету формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва, освітні парадигми (когнітивно-інформаційну, компетентісну, гуманістичну, культурологічну), методологічні підходи (поліпарадигмальний, міждисциплінарний, системний), педагогічні принципи формування емоційного інтелекту(загальнодидактичні та спеціальні), структуру емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва (особистісно-інтроверсійна та міжособистісно-екстраверсійна складові), організаційно-методичні засади формування емоційного інтелекту (зміст, форми й методи фахової підготовки, педагогічної практики, науково-дослідницької роботи), критерії сформованості емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва (інтроверсійний, екстраверсійний), показники та рівні прояву; результат фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва – сформованість складових емоційного інтелекту(особистісно-інтроверсійної та міжособистісно-екстраверсійної).

7. Обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено організаційно-методичні засади формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки в університеті. Зміст фахових дисциплін нормативної та варіативної частини навчального плану підготовки майбутніх

учителів музичного мистецтва бакалаврського та магістерського рівнів збагачено темами емоційно-інтелектуального спрямування; передбачені навчальним планом різні види педагогічної практики (навчальна, психолого-педагогічна, літня педагогічна практика в дитячих оздоровчих таборах, виробнича педагогічна практика в закладах загальної середньої освіти та асистентська практика у закладах вищої освіти) збагачені завданнями емоційно-інтелектуального змісту; тематика різних видів науково-дослідницької роботи (курсові, магістерська робота, кваліфікаційне завдання) збагачена темами емоційно-інтелектуального змісту.

Визначено традиційні й інноваційні організаційні форми, що забезпечують формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва. Серед традиційних форм: тематичні, проблемні, настановчі лекції; семінари-дискусії, семінари-практикуми, семінари - ділові ігри; індивідуальні заняття; інноваційними є такі форми: лекція-дискусія, лекція-візуалізація, лекція-дискурс, семінар-конференція, семінар-евристична бесіда, міжпредметний семінар, семінар-круглий стіл, практикум-тренінг, аукціони ідей, ток-шоу, мозкові штурми, «прогривання» педагогічних ситуацій, моделювання фрагментів уроків, мультимедійні презентації тощо. Практикум-тренінг визнано оптимальною організаційною формою практичного оволодіння майбутніми учителями музичного мистецтва компонентами емоційного інтелекту.

Методи формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва класифіковано у три групи: загальнодидактичні, спеціальні, специфічні.

Експериментально доведено позитивну динаміку сформованості емоційного інтелекту у студентів експериментальної групи у порівнянні зі студентами контрольної групи. Ефективність розроблених організаційно-методичних засад формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки була підтверджена статистичною обробкою результатів формувального експерименту з використанням критерію Фішера і критерію Пірсона.

8. Розроблене навчально-методичне забезпечення формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки в університеті охоплює: навчальну програму вибіркової навчальної дисципліни «Теорія і методика формування емоційного інтелекту»; збагачені емоційно-інтелектуальною складовою навчальні програми фахових дисциплін; монографію «Формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва: теорія та практика»; посібник «Педагогічна практика з музичного мистецтва в початковій школі»; методичні рекомендації з педагогічної практики; інструктивно-методичні матеріали до виконання курсової роботи з дисципліни «Методика музичного виховання»; методичні рекомендації з теоретичних та практичних аспектів формування емоційного інтелекту особистості; тестові завдання для перевірки знань студентів; хрестоматію з музично-ілюстративного матеріалу до уроків музики у 1–4 класах.

Проведене дослідження не вичерпує всієї проблеми формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва. Подальшими перспективними напрямками дослідження є збагачення емоційно-інтелектуальною складовою нормативної бази та навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; вивчення досвіду зарубіжних країн із

розроблення та впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти програм соціально-емоційного навчання учнів; формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання емоційного інтелекту учнів різного шкільного віку в контексті завдань Нової української школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Ракітянська Л. М. Системний підхід як науково-методологічний напрям модернізації професійної музичної освіти. *Музична освіта: філософський, мистецтвознавчий та педагогічний наголоси*: монографія / за заг. ред. Н.А. Овчаренко, Я. В. Шрамка. Кривий Ріг, 2018. С. 170–199.

2. Ракітянська Л. М. Формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва: теорія та практика: монографія. Кривий Ріг: Вид. ФОП Чернявський Д. О., 2020. 487 с.

Навчальні та навчально-методичні посібники

3. Ракітянська Л. М. Виховання естетичних емоцій молодших школярів на уроках музики. *Культура – Мистецтво – Освіта*: наук.-метод. зб. / ред. В. Белікова. Кривий Ріг: КДПУ, 2005. С. 87–96.

4. Ракітянська Л. М. Педагогічна практика з музичного мистецтва в початковій школі: теоретичний та методичний аспекти: навч.-метод. посіб. для студентів-практикантів зі спеціальності «Музичне мистецтво». Кривий Ріг: Видавництво ФОП Чернявський, 2018. 348 с.

5. Ракітянська Л. М. Понятійно-термінологічний словник-довідник з курсу «Методика музичного виховання». Кривий Ріг, 2010. 156 с.

6. Ракітянська Л. М. Проблема морально-естетичного розвитку особистості в дослідженнях українських вчених. *Питання підвищення якості підготовки вчителів музики в умовах відродження національної школи*: зб. наук. праць / упоряд. В. В. Белікова. Дніпропетровськ: Пороги, 1993. С. 3–10.

7. Ракітянська Л. М. Теоретичне обґрунтування феномену морально-естетичної активності вчителя. *Актуальні проблеми духовності*: зб. наук. матеріалів / за ред. Т. А. Хорольської. Київ-Кривий Ріг, 1997. Вип. 2. С. 371–372.

Навчально-методичні видання

8. Ракітянська Л. М. Інструктивно-методичні матеріали до виконання курсової роботи з дисципліни «Методика музичного виховання» для студентів спеціальності «Музичне мистецтво». Кривий Ріг, 2015. 32 с.

9. Ракітянська Л. М. Інструктивно-методичні матеріали до виконання курсової роботи з дисципліни «Методика музичного виховання» для студентів музично-хореографічного відділення факультету мистецтв. Кривий Ріг, 2020. 48 с.

10. Ракітянська Л. М. Методичні рекомендації для студентів музично-педагогічного відділення факультету мистецтв КДПУ для виконання курсової роботи з дисципліни «Методика музичного виховання». Кривий Ріг, 2011. 31 с.
11. Ракітянська Л. М. Навчально-методичний комплекс дисциплін шкільного спрямування. Кривий Ріг: КП ДВНЗ «КНУ», 2014. 78 с.
12. Ракітянська Л. М. Педагогічна практика в основній школі: методичні рекомендації студентам-практикантам зі спеціальності «Музичне мистецтво». Кривий Ріг: КП ДВНЗ «КНУ», 2013. 76 с.
13. Ракітянська Л. М. Педагогічна практика в початковій школі: метод. рекомендації студентам-практикантам. Кривий Ріг: КП ДВНЗ «КНУ», 2013. 76 с.
14. Ракітянська Л. М. Теоретичні та практичні аспекти формування емоційного інтелекту особистості: методичні рекомендації для викладачів, студентів спеціальностей: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво), 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво), 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 053 Психологія, 231 Соціальна робота, 024 Хореографія; для вчителів закладів загальної середньої освіти. Кривий Ріг, 2020. 29 с.
15. Ракітянська Л. М. Тестові завдання з курсу «Методика музичного виховання» Кривий Ріг: КДПУ, 2011. 47 с.
16. Ракітянська Л. М. Хрестоматія з музично-ілюстративного матеріалу до уроків музики у 1-4 класах. Кривий Ріг: КДПУ, 2010. 120 с.

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

17. Ракітянська Л. М. Аналіз наукових поглядів на проблему формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Педагогічний часопис Волині*: науковий журнал. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2019. №2 (13). С. 39–47.
18. Ракітянська Л. М. Генезис та сутнісний зміст концепту «емоційний інтелект». *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. Праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 66. С. 170–174.
19. Ракітянська Л. М. До питання про принципи організації індивідуального навчання в системі підготовки вчителя-музиканта. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. праць / за ред. В. К. Буряка Кривий Ріг: КДПУ, 2004. Вип. 8. С. 93–99.
20. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект як особистісний чинник професійного становлення майбутнього вчителя. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка* / Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. Чернігів: НУЧК, 2019. Вип. 1 (157) . С. 162–165. (Серія: Педагогічні науки).
21. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект у структурі творчого потенціалу вчителя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній*

школах: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2019. Вип. 63. Т. 2. С. 138–141.

22. Ракітянська Л. Ідея співвідношення людського розуму і почуттів в контексті українського кордоцентризму: історична ретроспектива. *Освітологія: українсько-польський науковий журнал*: за ред. В. Огнев'юка, Т. Левовицького, С. Сисоевої. Київ – Варшава, 2018. № 7. С. 29–37.

23. Ракітянська Л. М. Концептуальні підходи до розуміння емоційного інтелекту як професійно значущої якості вчителя. *Інноваційна педагогіка. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій* / ред. колег.: К. М. Байша та ін. Одеса, 2019. Вип. 12. Том 2. С. 161–164.

24. Ракітянська Л. Концепція формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва в процесі фахової підготовки. *Педагогічний процес: теорія і практика* (Серія: Педагогіка): гол. ред. С. Сисоева. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2019. № 3-4 (66-67). С. 16–23.

25. Ракітянська Л. М. Компонентна структура морально-естетичної активності вчителя музики. *Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць: спец. випуск № 16: мистецько-педагогічна освіта (теорія, методи, технології)* / за ред. В. К. Буряка. Кривий Ріг: КДПУ, 2006. С. 101–107.

26. Ракітянська Л. М. Кордоцентризм національного музичного мистецтва як основа професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва: емоційно-інтелектуальний дискурс. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.: збір. наук. праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 209–212.

27. Ракітянська Л. М. Методична творчість вчителя-музиканта. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики: зб. наук. праць / редкол.: Н. В. Гузій та ін. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 24 (34). С. 19–22.

28. Ракітянська Л. М. Нормативне забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті завдань Нової української школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. Київ, 2019. Вип. 27. С. 51–56.

29. Ракітянська Л. М. Обґрунтування структури емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва. *Інноваційна педагогіка. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій* / ред. колег.: К. М. Байша та ін. Вип. 15. Том 2. Одеса, 2019. С. 132–137.

30. Ракітянська Л. М. Першочерговість завдань музичної освіти учнів початкової школи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського*. Педагогічні науки: зб. наук. праць / за ред. Тетяни Степанової. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. № 2 (53), С. 134–138.

31. Ракітянська Л. М. Поліпарадигмальний контекст дослідження емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Наукові записки* / Ред. кол.:

В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. Вип. 182. С. 105–109.

32. Ракітянська Л. М. Проблема єдності раціонального та чуттєвого у розвитку пізнавальних здібностей. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (Серія: Педагогічні науки): гол. ред. С. Сисоєва. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2019. № 1. С. 23–29.

33. Ракітянська Л. М. Професійно-педагогічна орієнтація виконавської підготовки майбутнього вчителя-музиканта. *Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць / за ред. З. П. Бакум. Кривий Ріг, 2013. Вип. 38. С. 86–90.*

34. Ракітянська Л. Становлення та розвиток поняття «емоційний інтелект»: історико-філософський аналіз. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (Серія: Педагогічні науки): гол. ред. С. Сисоєва. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2018. №3–4 (56–57). С. 36–42.

35. Ракітянська Л. Сутність та зміст поняття «емоційний інтелект». *Педагогічний процес: теорія і практика* (Серія: Педагогіка). Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2018. №4 (63). С. 35–42.

36. Ракітянська Л. М. Феномен емоційного інтелекту у дискурсі наукового пізнання *Наукові записки*. Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ імені В. Винниченка, 2019. Вип. 178. С. 153–157.

37. Ракітянська Л. Формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва: результати констатувального експерименту. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (Серія: Педагогічні науки): гол. ред. С. Сисоєва. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2019. № 4 (61). С. 42–46.

38. Ракітянська Л. М. Формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва: організаційно-методичні засади. *Інноваційна педагогіка. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій / ред. коллег.: К. М. Байша та ін. Одеса, 2019. Вип. 19. Том 2. С. 62–66.*

39. Ракітянська Л. М. Формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки / Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2020. Вип. 68. Т. 2. С. 141–145.

Публікації в зарубіжних виданнях

40. Ludmila Rakityanska. Interdisciplinary Approach to Emotional intelligence of Teacher of Musical Art. *Science PG. Education Journal*. Volume 9. Issue 1. January 2020. Pages: 9–13.

41. Ludmila Rakityanska. Cord-centric potential of ukrainian musical art. *Proceedings of the XX International Scientific and Practical Conferense. Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. Warsaw, Poland. Vol. 2. Decemder, 25.2019. Pages: 6–9.

42. Rakityanska, L. Future Teacher's Emotional intelligence in Spiritually–Maral Dimension. *The Modern Higher Education Review*. 2019. № 4. 10–16 pp.

43. Ракітянська Л. М. Історія світового музичного мистецтва в контексті взаємозв'язку емоційного та раціонального. *Освітнологія*: укр.-польс. наук. журнал / за ред. Світлани Сисоевої, Тадеуша Лєвовицького. Київ, 2020. № 9. С. 21–28.

44. Ludmila Rakityanska. Emotional and intellectual discourse in history of musical art. *Modern scientific researches. Internation periodic scientific journal*. Minsk, Belarus. Issue № 13. Part 3. October 2020. Pages: 94-100.

Праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

45. Ракітянська Л. М. Виховання музичної культури учнів в контексті гуманістичної педагогіки. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. праць: спеціальний випуск № 18: мистецько-педагогічна освіта / за ред. В. К. Буряка. Ч. 2. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. С. 57–73.

46. Ракітянська Л. М. Науково-педагогічна думка про морально-естетичне виховання засобами музичного мистецтва. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. праць / за ред. З. П. Бакум. Кривий Ріг, 2013. Вип. 37. С. 379–382.

47. Ракітянська Л. М. Наукові підходи як теоретико-методологічне підґрунтя педагогічних досліджень. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки / редкол.: В. Ф. Черкасов [та ін.]. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. Вип. 163. С. 124–129.

48. Ракітянська Л. М. Педагогічна сутність поняття «музична культура особистості». *Музична культури особистості і проблеми її формування*: зб. наук. та наук.-метод. праць / за ред. Л. М. Ракітянської. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. С. 5–12.

49. Ракітянська Л. М. Пріоритетність завдань шкільної музичної освіти. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. / редкол.: В. Ф. Черкасов та ін. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 143. С. 75–79.

50. Ракітянська Л. М. Теоретичні основи виховання морально-естетичної активності особистості. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*: зб. наук. праць / редкол.: Н. В. Гузій (від. ред.) та ін. Київ: НПУ, 2001. Вип. 6. С. 56–60.

Праці апробаційного характеру

51. Ракітянська Л. М. Досвід європейських країн з впровадження програми SEL у практику початкової школи. *Сучасні стратегії педагогічної освіти в контексті розбудови суспільства сталого розвитку та євроінтеграції*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 листопада 2019 р. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019, доповідь.

52. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект як показник конкурентоздатності майбутнього фахівця. *Актуальні питання застосування на практиці досягнень сучасної педагогіки і психології*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 травня

2019 р. Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2019. С. 81–83.

53. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект особистості як показник освітніх інноваційних процесів. *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність*: матеріали Міжнар. наук.конф. 24–25 травня 2019 р. / наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2019. С.385–386.

54. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект як особистісний чинник професійного становлення майбутнього вчителя. *Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього*: III Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 квітня 2019 р. м. Чернігів. 2019, доповідь.

55. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект – освітня новація XXI століття. *Передові освітні практики: Україна, Європа, Світ* : зб. Тез Міжнар. наук.-практ. конф. 16–17 листопада 2019 р. м. Київ. Національна академія педагогічних наук України. Київ: педагогічна думка, 2019. С. 155–160.

56. Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект учителя як критерій його конкурентоспроможності. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: зб. тез допов. III Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 жовтня 2019 р. Мукачєво / ред. кол.: Т. Д. Щербан (гол. ред.) та ін. м. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2019. С. 404–406.

57. Ракітянська Л. М. Зasadничі принципи музично-сенсорного розвитку молодших школярів у контексті стандартизації змісту початкової освіти. *Розвиток промисловості та суспільства*: матеріали допов. та виступ. Міжнар. наук.-техн. конференції 25–27 травня 2016 р. м. Кривий Ріг, 2016. С. 51–53.

58. Ракітянська Л. М. Історична генеза ідеї співвідношення раціонального та чуттєвого як пізнавальних здібностей людини. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти*: матер. V Міжнародної наук.-практ.конференції / ред.-упоряд.: Я. Гжесяк, І. Зиморя, В. Ільницький. Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С. 351–353.

59. Ракітянська Л. М. Коефіцієнт емоційного інтелекту – пріоритет XXI століття. *Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку*: матер. Міжнародної наук. конф. 29–30 березня 2019 р. м. Дніпро, 2019 р. / наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2019. Частина 1. С. 26–28.

60. Ракітянська Л. М. Науково-теоретичне осмислення феномену емоційного інтелекту як показника якості професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Освітологія – 2019. Забезпечення якості вищої освіти в університеті: рух України до Європейського Союзу*: матер. Всеукраїн. наук.-практ. конф. з міжнародною участю. 24 квітня 2019 р.; м. Київ. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019, доповідь.

61. Ракітянська Л. М. Ретроспективний погляд на феномен емоційного інтелекту. *Сучасні наукові дослідження у психології та педагогіці – прогрес майбутнього*:зб. наук. робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції 17–18 травня 2019 р. м. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. Ч. 2. С. 50–54.

62. Ракітянська Л. М. Системний підхід як методологічна основа дослідження емоційного інтелекту майбутнього вчителя. *Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 24–25 травня 2019 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. С. 28–30.

63. Ракітянська Л. М. SEL – інноваційна стратегія сучасної світової освітньої практики. *Мистецька освіта: теорія, методологія, технології*: зб. матер. II Всеукраїн. наук.-практ. конф. 14 листопада 2019 р. м. Кривий Ріг / голов. ред. Н. А. Овчаренко, ред. Р. О. Любар. Кривий Ріг, 2019. С. 55–59.

64. Ракітянська Л. М. SOFT SKILLS – затребувана навичка XXI століття. *Всеукраїнська науково-методична інтернет-конференція «Сучасні тенденції організаційно-методологічного забезпечення підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції»*. 18 листопада 2019 р. Харків: Харківський національний автомобільно-дорожній університет, 2019. С. 482–484.

65. Ракітянська Л. М. Формування емоційного інтелекту особистості як ознака інноваційних тенденцій в освіті. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 3–4 травня 2019 р. м. Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2019. С. 89–92.

66. Ракітянська Л. М. Шляхи впровадження нових підходів в практику інструментальної підготовки вчителів музики. *Новітні дидактичні технології та їх використання в музично-педагогічній практиці*: матеріали доповідей та виступів. міжвузівс. наук.-практ. конф. 29 березня 2002 р. Кривий Ріг, 2002. С. 149–151.

АНОТАЦІЇ

Ракітянська Л.М. Теорія і практика формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2021. – Рукопис.

У дисертації здійснено цілісний, міждисциплінарний аналіз проблеми формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті. З'ясовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії і практичній діяльності закладів вищої освіти; здійснено історико-філософський аналіз становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект»; розроблено концепцію дослідження проблеми формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в університеті, яка базується на поліпарадигмальному, міждисциплінарному та системному підходах; розкрито сутність та обґрунтовано структуру емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, виокремлено його особливості та критерії сформованості; розроблено концепцію та модель формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки; обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено організаційно-методичні засади формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі фахової підготовки; створено навчально-методичне забезпечення

формування емоційного інтелекту майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті.

Ключові слова: емоційний інтелект, майбутній учитель музичного мистецтва, заклад вищої освіти, фахова підготовка, організаційно-методичні засади.

Ракитянская Л.Н. Теория и практика формирования эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства. Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. Киевский университет имени Бориса Гринченко. Киев, 2021. – Рукопись.

В диссертации осуществлен целостный, междисциплинарный анализ проблемы формирования эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства в университете. Изучено состояние исследуемой проблемы в педагогической теории и практической деятельности учреждений высшего образования; проведен историко-философский анализ становления и развития понятия «эмоциональный интеллект»; разработана концепция исследования, которая базируется на полипарадигмальном, междисциплинарном и системном подходах; раскрыта сущность и обоснована структура эмоционального интеллекта учителя музыкального искусства, определены его особенности и критерии сформированности; разработана концепция и модель формирования эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства в процессе профессиональной подготовки; обоснованы, разработаны и экспериментально проверены организационно-методические основы формирования эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства; разработано учебно-методическое обеспечение формирования эмоционального интеллекта будущих учителей музыкального искусства в процессе профессиональной подготовки в университете.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, будущий учитель музыкального искусства, учреждение высшего образования, фаховая подготовка, организационно-методические основы.

Rakityanska L.M. Theory and practice of forming the emotional intelligence of future music teachers at university. The dissertation to receive a scientific degree of the doctor of pedagogical sciences with major in 13.00.04 – theory and methods of professional education. Borys Hrinchenko University of Kyiv. Kyiv, 2021. – Manuscript.

The urgency of the problem of forming the emotional intelligence of future teachers of music at the university is caused by social significance of spiritual and moral development of society, the need to ensure the quality of the formation of the spirituality of youth, the necessity to modernize the system of higher music and pedagogical education in the context of world educational trends, integration processes into the international cultural and educational community, the conceptual foundations of the New Ukrainian School.

In the dissertation for the first time the integral, scientific, interdisciplinary analysis of a problem of formation of emotional intelligence of future teachers of musical art at

university is carried out. The condition of the researched problem in the pedagogical theory and practical activity of higher education institutions is clarified; a historical and philosophical analysis of the formation and development of the concept of "emotional intelligence" in the context of covering the emotional and intellectual discourse of the history of world music; the concept of research of a problem of formation of emotional intelligence of future teachers of musical art at university, which is based on bases of polyparadigmatic, interdisciplinary and system approaches is developed; the essence and structure of emotional intelligence of a teacher of music art are revealed, its features and criteria of formation are singled out; the concept and model of formation of emotional intelligence of future teachers of music art in the process of professional training are developed; organizational and methodological principles of formation of emotional intelligence of future teachers of music in the process of professional training are substantiated, developed and experimentally tested; educational and methodological support for the formation of emotional intelligence of future teachers of music in the process of professional training at the university was created.

This research was made using a set of methods of a scientific research(theoretical, empirical, mathematical) and is based on: conceptual provisions of the theory of cognition; philosophical ideas about nature, the essence of a human, his development, self-development and self-improvement; scientific provisions of pedagogical science on the human-centred vector of strategic development of the national education in Ukraine, modernization of the system of higher music and pedagogical education in the conditions of world civilizational transformations and progressive tendencies of educational practice, training of pedagogical workers of the new generation; philosophical and educational paradigms of development of higher education in the context of global trends of humanization, democratization, integration; theoretical provisions concerning the content, forms and methods of professional training of teachers of artistic specialties.

The dissertation analyses the problem of formation of emotional intelligence of future music teachers in pedagogical theory and practical activity of higher educational institutions of Ukraine and abroad.

The theoretical significance of the study is that it reveals the essence of the concept of "emotional intelligence of a music teacher", which is understood as a personal, professionally significant, integral quality of a specialist, which reflects personal-introversion and interpersonal-extraversion ability: to perceive, analyse and interpret a musical work as emotional information about one's own, inner emotional and life experiences communicated by the composer in the process of non-verbal communication; understand and control both one's own emotional experiences and the emotional experiences of others, using the received emotional information to regulate interpersonal interaction, giving it a positive-optimistic direction; it theoretically substantiated components of the structure of emotional intelligence of music teachers, model blocks and criterion-evaluation base of professional training of future music teachers concerning formation of emotional intelligence. The methods of formation of emotional intelligence of future teachers of music art are classified.

Research materials can be used by teachers of higher educational institutions to develop curricula, educational and learning manuals, educational complexes, methodical

recommendations on professional disciplines, pedagogical practice, research work of students with major in: 014 Secondary education (Music art), 014 Secondary education (Fine arts), 012 Pre-school education, 013 Primary education, 053 Psychology, 231 Social work, 024 Choreography, as well as students, teachers of secondary schools and teachers of the system of advanced training of teachers.

Key words: emotional intelligence, personal and professional quality, future music teacher, institution of higher education, professional training, theoretical and methodological and organizational and methodological principles.

Підписано до друку 27.01.2021 р. Формат видання 60x84/16.
Ум. др. арк. 2,33. Тираж 104 пр. Зам. № 1-03.
Київський університет імені Бориса Грінченка.
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.
Свідцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

